

Theo Engelen

Oorlog in de klas

Leopold / Amsterdam

Zesde druk 2017

Copyright © Theo Engelen 2010

Omslagontwerp Annemieke Groenhuijzen

Foto's omslag: Beeldbank WO2 (jongen), ANP-Photo.com (kamp Vught),

Archief Koninklijke Scholengemeenschap Apeldoorn (klassenfoto)

Beeld binnenwerk: Beeldbank WO2 - Nederlands Instituut voor

Oorlogsdocumentatie pagina 4 en 18

De teksten op pagina 36, 46, 58, 80, 90 en 100 zijn afkomstig uit de collectie van het Joods Historisch Museum. De tekst op pagina 72 is afkomstig uit het archief van *Trouw*. De teksten op pagina 108 en 118 zijn afkomstig uit het archief van *Het Parool*.

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / www.leopold.nl

NUR 283 / ISBN 978 90 258 736 6 0

Dit boek is mede tot stand gekomen door een subsidie van het ministerie van VWS, Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II.

Vergeten oorlog is een project van de Schrijvers van de Ronde Tafel in samenwerking met Stichting Cubiss en Uitgeverij Leopold.

De Schrijvers van de Ronde Tafel worden ondersteund door de Stichting Jaap ter Haar.

BUITENGEWONE OPROEPING. ALGEMEENE MOBILISATIE.

De Burgemeester van *Born*
roept, in opdracht van de Regeering, op om zich met spoed in werkelijken
dienst te begeven:

29 Augustus 1939.

**Bij de Landmacht en bij de Zeemacht:
de niet in werkelijken dienst zijnde
gewone dienstplichtigen, die be-
hooren tot één der lichteningen 1924
tot en met 1939.**

en voorts al het niet in werkelijken dienst zijnde reserve-personeel van
land- en zeemacht, alle niet in werkelijken dienst zijnde vrijwilligers
(voor wat betreft den Vrijwilligen landstorm alleer de vrijwilligers van
18 jaar en ouder) en het voor de gemobiliseerde weermacht bestemde
burgerpersoneel.

EERSTE MOBILISATIEDAG:

Degenen, die om eenigerlei reden niet in het bezit zijn van een lastgeving
(zie zakboekje), zijn **VERPLICHT** zich te wenden tot den Burgemeester
van de gemeente, waarin zij woonachtig zijn of, indien zulks niet mogelijk
is, tot den Burgemeester der gemeente, waarin zij verblijven.

De aandacht wordt er op gevestigd, dat deze „Openbare kennisgeving”
rechtens voldoende is en derhalve dengene, die niet aan deze oproeping
voldoet, in verzuim stelt.

Born, den *28 Augustus 1939*
De Burgemeester voornoemd,

Augustus 1939

‘Binnen een paar maanden is het oorlog.’

Opeens werd het doodstil in het bos. Alleen de vogels flo-
ten onverstoorbaar door omdat ze blij waren met deze mooie
zomerdag op de Vughtse heide. Simon, Roos en Peter lieten
de takken uit hun handen vallen en keken stomverbaasd naar
Lex.

‘Wat zeg je?’ vroeg Roos ongelovig.

Lex haalde zijn schouders op. ‘Dat we snel in oorlog zul-
len zijn. Volgens mijn vader tenminste.’ Hij was even ver-
baasd over zijn opmerking als zijn vrienden. Sinds hij zijn
ouders gisteravond had horen praten, spookte de zin door
zijn hoofd. En nu had hij het eruit geflapt voor hij erover had
kunnen nadenken. ‘Doet er ook niet toe. Werk nou maar door,
anders komt die hut nooit af voor de avond.’

Roos sloeg haar armen over elkaar en keek Lex uitdagend
aan. Haar blauwe ogen waren opeens zo donker dat ze wel
zwart leken. ‘Mijn vader denkt dat het wel los zal lopen. Die
Hitler blaast wel hoog van de toren, maar hij is bang voor de
Fransen en de Engelsen. Je weet toch dat blaffende honden
niet bijten.’

Opeens begreep Lex de uitdrukking over het afbijten van je
tong. Als hij zijn mond had gehouden, zouden ze nu nog rus-
tig doorwerken aan hun hut en dat was wat hij wilde. Als je
hier zo rustig met je vrienden aan een hut werkte kon er toch
geen oorlog komen? En nu had hij het zelf bedorven met die
stomme opmerking. Er was geen weg terug. Wat eenmaal ge-
zegd is, kan niet teruggenomen worden. Simon bijvoorbeeld,
was aangestoken door de felle toon van zijn zus. Zijn ogen
schoten opeens vuur. ‘Roos heeft gelijk,’ zei hij. ‘Jouw vader

is toch geen helderziende? Hoe kan hij dan weten wat er gaat gebeuren? Iedereen laat zich bang maken door die schreeuwlelijk in Berlijn.'

Lex knikte. 'Jullie hebben vast gelijk.'

Dat zei hij alleen maar om Simon en Roos te kalmeren. Zelf dacht hij dat zijn vader gelijk had. En Roos en Simon waren alleen maar zo boos omdat ze dat ook wisten. Sinds een maand woonde een broer van hun moeder met zijn vrouw en kinderen bij hen in. Gevlucht uit Duitsland. Dat hadden ze niet voor niets gedaan. Die schreeuwlelijk was kennelijk gevaarlijker dan veel mensen wilden toegeven.

Zoals altijd was Peter de vrede-stichter in het gezelschap. Anders dan Simon luisterde Peter meer dan hij praatte. Pas als hij zeker wist wat hij wilde zeggen, kwam er een woord over zijn lippen. 'Waar winden jullie je zo over op?' vroeg hij. 'Niemand weet wat er gaat gebeuren en het heeft geen zin als wij er ook nog ruzie over krijgen. Dat kunnen de volwassenen uitstekend zonder onze hulp.' De zaak was daarmee voor hem afgedaan. Hij stak zijn schop weer in de grond. 'Nou, hoe zit het? Moet ik het alleen doen?'

Lex keek vragend naar Roos. Die haalde haar schouders op. Haar gezicht ontspande en meteen brak er weer een glimlach door. 'Peter heeft natuurlijk gelijk,' zei ze.

'Peter heeft altijd het laatste woord,' mokte Simon.

'We weten al lang dat hij nu eenmaal de verstandigste van ons vieren is,' zei Roos. Ze sloeg haar broer op de rug. 'Werken, jij.'

Binnen een uur hadden ze een kuil van een meter diep gegraven. Het ding was twee bij twee meter groot en toen de laatste grond was weggeschept, waren ze alle vier doodop. Gelukkig konden ze even uitrusten in de schaduw van de grote beukenbomen. Ze aten hun boterhammen en dronken van het mee-

genomen water. De ruzie van zo-even was al weer vergeten.

Lex bekeek zijn vrienden en glimlachte. Vanaf de eerste klas van de lagere school waren ze al bevriend. Over een week zouden ze beginnen aan de zesde klas en niets kon hen uit elkaar drijven.

Nee, komend jaar nog niet, maar het jaar daarna, als ze naar de middelbare school gingen? Was hun vriendschap ook daartegen bestand? En toen was dat sombere gevoel er opeens weer dat hem sinds gisteravond bedrukte. 'Kom op, luilakken,' riep hij en hij sprong op.

Zijn voorbeeld werkte. Roos en Simon braken de dunne stammetjes van jonge berken op maat en sloegen die naast elkaar in de grond. Peter was de langste van hun vieren en zelfs hij moest rechtop kunnen staan.

Ze waren binnen de kortste keren allemaal nat van het zweet, maar de stemming leed er niet onder.

Zelfs Lex voelde zich weer vrolijk. De planken die hij uit het tuinschuurtje van zijn vader had meegenomen, vormden de eerste laag van het dak. Ze dekten het geheel af met takken.

Alleen als je heel dichtbij kwam, zou je kunnen zien dat er hier een hut gebouwd was. En wie kwam er nu in dit afgelegen stuk bos? Je moest al tien minuten lopen vanaf het pad om er te komen.

Aan het einde van de middag leek hun hut niet meer te zijn dan een stapel takken in het bos.

Hun fietsen stonden bij een boom naast het pad. Het hele stuk vanaf de hut was Roos stil geweest. Toen ze zich over haar fiets boog om het slot te openen begon ze opeens te snikken. Binnen de kortste keren liepen de tranen over haar wangen.

'Wat is er met jou?' vroeg Lex geschrokken. 'Het was zo'n leuke dag.'

‘Dat is het hem juist,’ zei Roos. ‘Ik weet niet of ik hier nog vaak met jullie kan komen.’

‘Waarom dan niet?’

‘Mijn moeder zegt dat...’ De rest ging verloren in een nieuwe aanval van verdriet.

Simon nam het van haar over. ‘Onze moeder vindt Roos te oud om nog de hele dag met jongens rond te hangen. Ze is er al een tijdje over bezig, maar gisteravond heeft ze gezegd dat als Roos niet zelf verstandig wordt, zij zal ingrijpen.’

Voor de tweede keer deze middag was de stemming grondig bedorven. Lex moest toegeven dat ook hij zich de laatste maanden steeds meer bewust was geworden van Roos. Vroeger was ze gewoon een van hen. Nu begon ze vrouwelijke vormen te krijgen en als hij haar toevallig aanraakte was er iets... ‘Wat een flauwekul,’ zei hij. ‘We zijn toch al jaren vrienden?’

‘Dat heb ik ook gezegd.’ Roos snoot haar neus. ‘Mijn oom is erover begonnen toen hij een tijdje bij ons was. In elk geval is het mijn moeder nu echt menens.’

‘Leuk, zo’n oom,’ zei Lex. Hij stond met zijn fiets in de hand en keek hulpeloos om zich heen. ‘Stuur hem maar terug naar Duitsland.’

Simon schudde zijn hoofd. ‘Je weet niet wat je zegt. Weet je wel wat er daar met Joden gebeurt? Ze zijn niet voor niets gevluht.’

‘Laat-ie dan blij zijn dat hij veilig is en zich niet met onze zaken bemoeien. Wij laten hem toch ook met rust?’ Lex was niet te vermurwen dit keer. Als ze aan zijn vriendenclub kwamen, werd hij boos.

Peter kuchte. ‘Ik zie het probleem ook niet, maar eerlijk gezegd...’

‘Eerlijk gezegd is het flauwekul,’ vulde Lex snel aan.

‘Dat wilde ik niet zeggen,’ ging Peter onverstoorbaar door. ‘Wat ik wilde zeggen was dat ik geen enkel meisje van Roos’

leeftijd ken dat nog met jongens optrekt. Ik begrijp best dat haar ouders het een beetje raar vinden.'

'En toch is het niet eerlijk,' zei Lex. 'Wij horen gewoon al jaren bij elkaar. Wat doet het er nu toe dat Roos een meisje is? Ik zie het verschil niet.'

Roos glimlachte door haar tranen heen. 'Dan heb je een bril nodig, Lex. Je weet heel goed dat ik een meisje ben en dat jullie jongens zijn. Daar gaat het ook niet om. Waar het om gaat is of ik dan niet met jullie mag spelen. Die volwassenen met hun rare regeltjes.' Ze duwde haar fiets het pad op. 'Nou, zullen we dan maar? Anders krijgen we weer op onze kop omdat we te laat zijn.'

Net voor ze de rand van het bos bereikten schoot een grote zwarte kat vlak voor hen over het pad. Ze dook met een sprong in het dichte struikgewas aan de andere kant. Meteen volgde een angstig gepiep van vogels. Twee merels vlogen in paniek weg, luid kwetterend over het onrecht dat hun werd aangedaan.

'Rotkat,' riep Roos. Ze sprong van haar fiets en volgde het dier.

Voor de drie jongens doorhadden wat er gebeurde, zagen ze hoe het groen hun vriendin opslokte. Al snel klonk er een verwensing uit de struiken. Ze keken elkaar lachend aan. Roos was weer de oude.

'Kan iemand me misschien even helpen?' riep ze. 'Mijn jurk zit vast aan de doornen van een of andere struik.'

Lex zag hoe Simon en Peter besluiteloos bleven staan. Hij zette zijn fiets tegen die van Roos en verdween ook in de struiken.

Roos keek hem ongelukkig aan, aan alle kanten vastgehouden door de doornen van een grote bramenstruik.

'Waarom kijk je ook niet uit!' zei Lex. Hij maakte een voor

een de takken los. ‘Zelfs een blinde kan zien dat je niet midden door deze struik kunt lopen. Vooruit, hier kun je langs.’ Hij hield de struik opzij.

‘Wat ben je toch een knorrepot. Maar wel lief. Dank je,’ zei Roos. Ze pakte hem even bij zijn arm en keek hem stralend aan.

Op datzelfde moment beseft Lex dat Roos’ oom gelijk had. Het vreemde lichte gevoel in zijn buik was het bewijs. Hoe graag ze het ook anders wilden, Roos werd steeds vrouwelijker en hij... ‘Ga jij nu maar snel vogels redden,’ zei hij met een rood hoofd.

‘Wat is er daar aan de hand?’ Simon werd ongeduldig zo te horen.

‘Ik heb Roos bevrijd en nu gaat zij een vogel bevrijden, geloof ik,’ riep Lex terug. Hij wilde zich niet laten zien voor zijn gezicht weer een normale kleur had.

De volgende kreet van Roos was zo hard dat Lex schrok. Hij hoorde hoe Peter en Simon hun fietsen plompverloren uit hun handen lieten vallen en ook de struiken indoken. Hij leidde hen in de richting van de kreet.

Ze vonden Roos op haar knieën op de grond. Ze had een hand voor haar mond geslagen van ontzetting en wees op het bundeltje veren op de grond.

Deze merel was niet snel genoeg geweest. Hij lag trillend op de grond. Een van de vleugels was gebroken en hing in een rare bocht aan zijn lichaam. De kat had de buik van het dier tje opengehaald zodat alleen nog een bloederige brij te zien was. De snavel ging open en dicht, maar er kwam geen geluid meer uit.

‘Wat moeten we doen?’ vroeg Simon met een benepen stemmetje.

Peter had aan een blik genoeg. ‘Begraven. Je ziet toch zo dat dit diertje niet meer te redden is.’

Lex slikte. ‘Hoezo begraven? Die vogel leeft nog.’

‘Dat zal niet lang meer duren.’

‘Te lang,’ zei Simon. ‘Je ziet toch hoe die vogel lijdt. We moeten niet langer wachten en hem doodmaken.’

Simon had natuurlijk gelijk, maar Peter en Lex stonden er onbeholpen bij. Alles goed en wel, maar een vogel doodmaken, hoe deed je dat? En als ze al wisten hoe het moest, durfden ze dat wel?

Roos had al die tijd niets gezegd en verslagen naar het hoopje ellende voor haar gekeken. Nu pakte ze het vogeltje heel voorzichtig op en hield het in haar linkerhand. Met haar rechterhand streek ze zachtjes de veren recht.

Nog steeds probeerde de trillende merel geluid te maken, maar de snavel ging tevergeefs open en dicht.

Roos streelde nu het kopje. En toen, met een plotselinge beweging, draaide ze de kop van de vogel helemaal naar de andere kant. Meteen hield het trillen op. Even voorzichtig als ze de vogel had opgetild, legde ze hem weer terug op de grond. Haar gezicht was krijtwit.

‘Zo, jullie mogen hem begraven,’ zei ze kortaf en ze liep langs de jongens door naar haar fiets.

Toen ze vijf minuten later ook weer op het pad kwamen, was Roos verdwenen. In de verte zag Lex nog net het rood van haar jurk. Ze fietste alsof de duivel haar op de hielen zat.

Twee dagen later troffen Lex en Peter elkaar voor het saaiste uur van de week.

De zondagse mis om tien uur was verplichte kost. Samen met de andere parochianen vulden ze de St. Petruskerk met gekuch en gemompel tot een bel de komst van de pastoor en het begin van de mis aankondigde.

Lex keek naar de schilderingen op de muur. Het waren afbeeldingen van gruwelijkheden die je in het gewone leven

gelukkig nooit meemaakte, maar de Bijbel stond er kennelijk vol mee. De zon scheen door de glas-in-loodramen en projecteerde groteske figuren op de muur aan de andere kant. Lex vouwde zijn handen en probeerde te bidden. Soms lukte het hem werkelijk om zich van zijn omgeving af te sluiten en een praatje met God te maken. Vandaag niet. Hij benijdde Roos en Simon die ergens buiten speelden.

De pastoor preekte over de oorlogsdreiging en riep hen op te bidden voor vrede. Kon je tegenwoordig dan nergens meer komen zonder herinnerd te worden aan ellende? Hij zag aan de ernstige gezichten van zijn ouders dat ook zij zich zorgen maakten over de toekomst. Ergens voor hem moest Peter zitten, ook bij zijn ouders. Ze mochten niet bij elkaar zitten. Na één keer was het wel duidelijk geweest dat de jongens dan werden afgeleid en de mis verstoorden.

Bij de laatste zegen haalde Lex opgelucht adem. Hij moest nog even wachten tot de priester verdwenen was en stormde toen naar buiten.

Peter volgde een paar seconden later. Ook zijn gezicht stond opgelucht. ‘Gaan we vanmiddag naar het bos?’ vroeg hij.

Lex schudde zijn hoofd. ‘We gaan mijn oma opzoeken.’
‘Bof jij even!’ zei Peter spottend.

Ze wisten alle twee hoe deze familiemiddagen verliepen. Voor de ouders was het gezellig. Ze troffen broers en zussen en naarmate de middag vorderde, werden ze steeds luidruchtiger. Kinderen moesten vooral stil zijn, netjes antwoorden als hun iets gevraagd werd en geen kabaal maken. Lex keek somber voor zich uit.

‘Wat hebben die met elkaar te bespreken?’ vroeg Peter.

Pas nu zag Lex dat zijn ouders in druk gesprek gewikkeld waren met meneer en mevrouw Van Grinsven, de ouders van Peter. Anders knikten ze elkaar hooguit vriendelijk gedag.

Zijn moeder voerde het woord. Hij zag haar hoofd heftig op en neer bewegen. Zijn vader was zeker tien centimeter kleiner en stond er wat verlegen bij, zijn zomerhoed in de hand. Dat hij ambtenaar was, kon je op honderd meter afstand van hem aflezen.

Peters vader luisterde vol aandacht, terwijl hij met een vinger het strakke boordje van zijn hemd openhield. Het was inderdaad heel warm, zelfs voor deze bouwvakker die dagelijks buiten werkte. Met een wit kanten zakdoekje veegde mevrouw Van Grinsven haar voorhoofd en neus droog.

Lex pakte Peter bij een arm om dichterbij hun ouders te gaan staan. Dat gesprek ging vast over hen. De toon van zijn moeders stem beviel hem niet. Zo klonk ze alleen als ze volledig overtuigd was van haar gelijk. Elke tegenwerping leidde dan tot een forse woordenwisseling. Zijn vader had die strijd al lang geleden opgegeven.

Meneer Van Grinsven had kennelijk gewacht op een moment stilte in de woordenstroom. ‘Dus als ik het goed begrijp,’ zei hij snel, ‘wilt u uw zoon verbieden nog langer met Roos en Simon de Vries om te gaan?’

‘Begrijp ons goed,’ zei Lex’ vader. ‘Het gaat niet...’

‘Ja,’ zei Lex’ moeder. ‘Dat heeft u goed begrepen.’

Mevrouw Van Grinsven haalde nog een keer het zakdoekje over haar voorhoofd. ‘Die kinderen zijn al jaren bevriend en het gaat uitstekend. Zijn er ooit problemen geweest?’

‘Nog niet.’ Lex’ moeder bekeek de andere vrouw alsof het een onnozel kind was. Maar ze wilde het best nog wel een keer uitleggen.

‘De tijden veranderen en het wordt tijd dat we inzien dat we nogal naïef zijn geweest. U heeft toch vast ook wel gelezen over de kwalijke rol die Joden gespeeld hebben de afgelopen jaren.’

‘Gelooft u de praatjes die in Duitse kranten verschijnen?’